

Dansk jordbrugsøkonomis første

generation: Økonomi og botanik i

1700-tallet

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/nto/nto_0133-PDF/nto_0133_98154.pdf

pdf genereret den : 25-1-2006

Dansk jordbrugsøkonomis første generation: Økonomi og botanik i 1700-tallet

Niels Kærgård

Institut for Økonomi, Skov og Landskab, Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole

SUMMARY: Many of the disciplines we know today were founded in the 18th century, among them botany and economics. During this period these two sciences were very closely related: The aim of botany at that time was to be »useful« for society, and the main economic sector to be analysed was agriculture. Many of the first professors of these topics were consequently combined professorships of botany and economics – perhaps what we today call agricultural economics. It is interesting to notice that the old universities, e.g. University of Copenhagen, played very secondary roles in this development; they concentrated on philosophy and theology and were very sceptical to these new studies of the »real world«.

Hvis agerdyknings kundskab blev til et academisk Studium, vilde i mine Tanker de 9 Musæ ingen Fortrydelse bære derover (Holberg: *Moralske Tanker*, 1744).

1. Indledning

Man har sommetider kaldt Adam Smith for økonomiens fader, og rigtigt er det i hvert fald, at det er omkring 1800 med de klassiske økonomer, at man får en egentlig økonomisk skole med en etableret terminologi, med systemværker af de store autoriteter og »lærebøger« af popularisatorer, der søger at sprede budskabet. Selv på det tidspunkt var der imidlertid ikke tale om specielt uddannede økonomer; Smith var professor i moralfilosofi, Ricardo vekselerer, Mill ansat i East India Company o.s.v. Først op i 1800-tallet bliver universitetsuddannelser i økonomi, økonomiske professorer og økonomiske tidsskrifter almindelige (i Danmark er det statsvidenskabelige studium ved Københavns Universitet fra 1849 og Nationaløkonomisk Tidsskrift fra 1873).

Det betyder naturligvis ikke, at der ikke var økonomiske tænkere før Adam Smith – og det er nogen af dem, denne artikel skal handle om – men det betyder, at de i mindre grad byggede videre på en etableret teoretisk tradition og i mindre grad var specialiseret i økonomi. For os unaturlige fagkombinationer var almindelige.

Hvor langt vil det så være rimeligt at gå tilbage? I hvert fald indtil reformationen og også under det lutheranske ortodoksi var alle spørgsmål teologiske. De videnskabelige

Dansk jordbrugsøkonomis første generation: Økonomi og botanik i 1700-tallet

Niels Kærgård

Institut for Økonomi, Skov og Landskab, Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole

SUMMARY: Many of the disciplines we know today were founded in the 18th century, among them botany and economics. During this period these two sciences were very closely related: The aim of botany at that time was to be »useful« for society, and the main economic sector to be analysed was agriculture. Many of the first professors of these topics were consequently combined professorships of botany and economics – perhaps what we today call agricultural economics. It is interesting to notice that the old universities, e.g. University of Copenhagen, played very secondary roles in this development; they concentrated on philosophy and theology and were very sceptical to these new studies of the »real world«.

Hvis agerdyknings kundskab blev til et academisk Studium, vilde i mine Tanker de 9 Musæ ingen Fortrydelse bære derover (Holberg: *Moralske Tanker*, 1744).

1. Indledning

Man har sommetider kaldt Adam Smith for økonomiens fader, og rigtigt er det i hvert fald, at det er omkring 1800 med de klassiske økonomer, at man får en egentlig økonomisk skole med en etableret terminologi, med systemværker af de store autoriteter og »lærebøger« af popularisatorer, der søger at sprede budskabet. Selv på det tidspunkt var der imidlertid ikke tale om specielt uddannede økonomer; Smith var professor i moralfilosofi, Ricardo vekselerer, Mill ansat i East India Company o.s.v. Først op i 1800-tallet bliver universitetsuddannelser i økonomi, økonomiske professorer og økonomiske tidsskrifter almindelige (i Danmark er det statsvidenskabelige studium ved Københavns Universitet fra 1849 og Nationaløkonomisk Tidsskrift fra 1873).

Det betyder naturligvis ikke, at der ikke var økonomiske tænkere før Adam Smith – og det er nogen af dem, denne artikel skal handle om – men det betyder, at de i mindre grad byggede videre på en etableret teoretisk tradition og i mindre grad var specialiseret i økonomi. For os unaturlige fagkombinationer var almindelige.

Hvor langt vil det så være rimeligt at gå tilbage? I hvert fald indtil reformationen og også under det lutheranske ortodoksi var alle spørgsmål teologiske. De videnskabelige

sandheder måtte udledes af Den Hellige Skrift eller af andre accepterede kilder (religiøse autoriteter eller de klassiske filosoffer, specielt Aristoteles). Med reformationen og renæssancen begyndte en verdslig videnskab imidlertid at spire frem, mennesket tog selv magten, som det er blevet sagt (Sløk, 1989). I starten var det imidlertid kun meget få filosofiske og naturvidenskabelige pionerer, der startede nytænkningen og kun på meget overordnede spørgsmål om verdensbilledet i bred forstand. Når man ser på den begyndende etablering af de verdslige enkeltvidenskaber, er 1700-tallet derfor helt centralt. Her er de religiøse bindinger så løse, at der er givet rum for verdslig videnskab, og man er kommet så langt, at de senere fagdiscipliner begynder at udskilles fra hinanden. Her i rationalismens og oplysningens tid var klimaet også godt for sådanne verdslige »fornuftsvidenskaber«.

Når man ser på den økonomiske litteratur for denne periode, er dogmehistoriske analyser heraf normalt skrevet af moderne økonomiske specialister. De har en tendens til at jage forløbere for de moderne hovedområder, pengeteori, pris- og værditeori o.s.v. Kan man finde spor af kvantitetsteori? Tænkte de i effektiv efterspørgsel? I hvor høj grad har de efterspørgslen med i prisbestemmelsen? o.s.v. Ser man på 1700-tallets økonomi, i hvert fald i Norden, var landbrugssektoren imidlertid det helt dominerende interesseområde, og en for moderne økonomer unaturlig sammenkædning af botanik og økonomi var bl.a. derfor almindelig. I denne artikel skal dette samspil sættes i focus. 1700-tallets forfattere kommer derved mere end noget andet til at stå som forfædre til en jordbrugsøkonomi, ud fra hvilken en specialiseret økonomi og botanik så senere udskilles. Modsat økonomiens andre fag (pengeteori, udenrigshandelsteori, økonometri, den matematiske økonomi m.v.), der lidt efter lidt har specialiseret sig ud som børn af den generelle økonomi, er jordbrugsøkonomien altså både botanikkens og økonomiens fader.

I næste afsnit ses på nogle generelle hovedtendenser i økonomi og botanik i 1700-tallet, afsnit 3 ser på Københavns Universitet, afsnit 4 og 5 på danske institutioner uden for Universitetet og afsnit 6 sammenligner med de øvrige nordiske lande. Sidst er der en sammenfattende konklusion.

2. Botanik, Zoologi og Økonomi i 1700-tallet

1700-tallet er som allerede nævnt en brydningstid. En hovedskillelinie gik mellem de gamle klassiske videnskaber – teologi og filosofi – og så de »moderne« erfaringsvidenskaber. De klassiske videnskaber drejede sig i høj grad om, hvad der kunne udledes af autoriteterne, specielt Biblen og de klassiske filosoffer. Metoden var følgelig deduktiv. Man diskuterede (på latin), hvad der kunne udledes af de forskellige autoritative udsagn, der måtte forudsættes rigtige. Hovedaktiviteten var latinske disputatser.

Heroverfor stod så de nye erfarings- eller realvidenskaber, hvortil både botanik, zoologi og økonomi hørte. De var inde i en encyklopædisk fase med en fra starten me-

re eller mindre usystematisk indsamling af alle mulige oplysninger om den virkelige verden. Metoden var altså oplagt induktiv. Det var ofte praktiske folk, og de var derfor tit mindre stive i latin. Man får her store samlinger af insekter, mineraler o.s.v., og store usystematiske samfundsbeskrivelser. Ekspeditioner og opdagelsesrejser både i ind- og udland og fysiske eksperimenter var centrale led i »forskningsprocessen«.

Skillelinien mellem disse to hovedstrømninger behøvede ikke være så klar, som den lyder. Specielt teoretiske fag som den med matematikken tæt forbundne astronomi levede i risiko for at blive ilde set af realvidenskabens folk. Holberg skelner således ikke mellem astronomiske og teologiske spørgsmål. Han lader Erasmus Montanus sige: »Jeg disputerer om vigtige og lærde Sager, for Exempel: Om Englene ere skabt før Menneskene; om Jorden er rund eller oval; om Maane, Soel, Stjernene, deres størrelse og Distance fra Jorden og andet deslige...«.

Økonomi, botanik og zoologi er altså centrale dele af de nye realvidenskaber. Men denne forbindelse er yderligere forstærket af, at botanikken og zoologien var inde i en »økonomisk periode«, forstået på den måde, at disse videnskaber fandt deres eksistensberettigelse i deres økonomiske betydning. I Ragnar Spärck's oversigt over zoologiens historie i Danmark i 300 år hedder kapitlet om 1700-tallet simpelthen »Den økonomiske periode«.¹ Linné's tiltrædelsesforelæsning i 1741 i Uppsala handler om nytten af naturvidenskabelige rejser i fædrelandet, om hvorledes man kan finde lægeurter, industrielt anvendelige planter, nyttige mineraler o.s.v. (Spärck, 1962, side 29-30). Spärck taler direkte om at »naturvidenskabens, ikke mindst naturhistoriens, nationaløkonomiske betydning falder godt i tråd med den herskende merkantilisme, som på alle punkter søgte at udbygge landets naturlige hjælpemidler og erhverv« (side 30). Man taler ofte om disse nyttige videnskaber som de »økonomiske« videnskaber.

Det store navn indenfor disse nye videnskaber i Norden og i Europa var Carl von Linné (1707-78), der i 1741 blev professor i teoretisk og praktisk medicin i Uppsala. Han underviste i praktisk og teoretisk medicin, og senere i medicinsk botanik, farmakologi, diætetik og almen zoologi og botanik. Med sit botaniske system skabte han orden i samlingerne, og studenterne strømmede til fra hele Europa. I 1759 blev han rektor i Uppsala og på det tidspunkt var studentertallet i Uppsala 3-doblet i forhold til før Linné's tiltræden. En lang række af Europas førende videnskabsmænd betragtede sig som elever af Linné. Hvad Linné mente og tænkte var derfor med til at præge hele det nordeuropæiske videnskabelige miljø, og som nævnt var han oplagt en af dem, der så botanikken og økonomien som tæt forbundne.

3. Københavns Universitet og realvidenskaberne

Københavns Universitet har haft mange store perioder, men 1700-tallet hører ikke til en af dem. Undervisningen bestod hovedsageligt af forelæsninger, hvor læreren

1. For tilsvarende synspunkter vedrørende Sverige se Eriksson (1969).

langsomt dikterede sine notater på latin, og så de allerede omtalte disputatser. De studerende var borgerlige, og universitetet var stort set en præsteskole. Adels sønner tog til udlandet, hvor der var universiteter med bedre rygte og ridderakademier. Dette er modsat f.eks. Uppsalas Universitet, hvor deres store navne Anders Celsius og Carl von Linné også var i stand til at tiltrække adelige studerende. I Uppsala var der også masser af udlændinge, hvor der i København stort set kun var danske og norske studerende.

I 1600-tallet havde Københavns Universitet en række markante naturvidenskabsmænd (f.eks. Niels Steensen, der opdagede spytkirtlerne, og at hjertet er en muskel, og Ole Rømer, der registrerede lysets endelige hastighed), men det var i 1700-tallet længe siden. Da der ikke var nogen nettotilgang af stillinger, krævede oprettelse af nye fagområder nedlæggelse af gamle stillinger, og det gjorde selvfølgelig ikke fornyelsen lettere. En nærmere diskussion af forholdene findes bl.a. i Stybe (1979) og Thomsen (1975).

Den første store kritiker af systemet var Ludvig Holberg (1684-1754), der var professor fra 1717 til sin død. Han var en skarp kritiker af universitetet og dets undervisning, og ved siden af sit enorme skønlitterære forfatterskab også en flittig historiker og samfundsdebattør. Helt berettiget har han en fast plads som den første økonom i alle danske teorihistoriske fremstillinger (se Bisgaard, 1902, og Estrup, 1975).

Han var en udpræget pragmatiker, der kæmpede for de nye realvidenskaber. Selv gjorde han en indsats herindenfor ved i 1746 at udgive en afhandling om årsagen til kvægstygge (se Stybe, 1979, side 88).

Han var en udpræget fortaler for landbrugets centrale placering. Der er ingen tvivl om, at han deler Jakobs syn fra komedien Erasmus Montanus:

Montanus: »Saa holder du grovt Bondearbeid for det vigtigste?« Jacob: »Jeg veed ikke, men det veed jeg, at om Bønder vilde ogsaa tage en Pen, eller et stykke Kride i Haanden, og maale, hvor langt der er til Maanen, da vilde I Høilærde snart faa en Ulykke i Jere Maver ... Seer Monsør da, at vor Studeren er nyttigere og vigtigere end Jeres, og derfor at Niels Christensen er den lærdeste Mand her i Byen, eftersom han har forbedret sin Jord saaledes, at een Tønde Hartkorn deraf er tredive Rigsdaler bedre, ...

Det bekræftes, bl.a. af hans Epistel 49 (jvf. Estrup, 1975, side 47-50), hvor det hedder:

Om al Seilads, om Handel på fremmede Steder ophørede, om Guld og Sølv-Miner bleve udtømmede, om adskillige Konster komme af Brug, tabtes intet virkeligt derved: Tvertimod det var Tegn til, at Mennesket tog af i Forfængelighed: Thi disse sidste ere kun som en Vernis, der pryder, da Agerdyrkning Føder og opholder det Menneskelige Kiøn,.

Der er langt fra f.eks. engelske merkantilisters dyrkning af handelen.² En gennemgående støtte til bønderne og en protest mod uligheder, der ikke er begrundet i nytten af folks indsats, findes i samme epistel, hvor den rige godsejer siger:

Saa meget mere haver jeg til Forpagtning end min Formand; Saa meget gjør jeg af min Skov og mine Fiske-Parke; Saa meget haver jeg ziiret og forbedret Hoved-Gaardens Bygning; Alle disse Urte-Gaarde, alle disse Spadsere-Gange ere anlagde i min Tiid«. »Men« siger Holberg, »Det er det samme som han vil sige: See! i hvilket Trældoms Arbeide jeg haver holdt mine Bønder; og er det derfor ingen Under, at de ingen Tiid haver haft at flye paa deres egne Huuse, og at rygte deres egne Agre.

Holberg fik ikke ændret Københavns Universitet, men jvf. næste afsnit førte hans indsats for en mere moderne videnskab og undervisning til oprettelsen af Sorø Akademi.

I 1752-53 blev der gjort et markant forsøg på at styrke realvidenskaberne, der var helt forsømte. Administrationen prøvede at kalde den tyske botaniker Georg Christian Oeder til et professorat i botanik og økonomi og eksperimentalfysikeren Christian Gotlieb Kratzenstein til et professorat i medicin.

C.G. Kratzenstein (1723-95) blev en succes, han var professor ved Københavns Universitet fra 1753 til sin død. Han kom med et meget eksotisk ry fra et professorat i Petrograd; Københavns Universitets lærere var støvede teologer og filosoffer, medens Kratzensteins forgænger som eksperimentalfysiker i Petrograd var blevet dræbt under et forsøg med elektricitet (Thomsen, 1975, side 433). Helt problemfrit var det dog ikke, idet det var næsten umuligt at finde et sted til ham at bo, da rygtet gik over hele København, at han havde en elektrificermaskine, der tiltrak lynind (Stybe 1979, side 102). Han underviste i så godt som alle medicinens discipliner, i fysik, astronomi og kemi, og i naturhistorie efter Linné's system. Han blev valgt til rektor fire gange, og i hans professortid steg studentertallet ved det medicinske fakultet fra en 3-4 stykker til omkring 20 (Stybe 1979, side 102).

Ansættelsen af G.C. Oeder (1728-1791) gik derimod helt i fisk. Han var en anerkendt botaniker, der var uddannet i Göttingen hos en af Europas førende botanikere, Albrecht von Haller.³ Men det lagde man ikke så meget vægt på ved Københavns Universitet, hvor man måske dels var irriteret over de mange tyskere og dels lagde vægt på

2. Man kan f.eks. henvise til Thomas Mun's lyriske lovprisning af købmandens ædle profession fra 1664, hvori han taler om handelen som »the Noble Profession of the Merchant, the supply of our wants, the employment of our poor, the improvement of our Lands, the Walls of the Kingdoms – (Boserup, 1979, side 32).

3. Albrecht von Haller 1708-77 var en schweizisk naturromantisk forfatter med »Die alpen« fra 1729 som litterært hovedværk sammen med en række kærlighedsdigte og et sørgedigt i anledning af sin hustrus død. Fra 1736 blev han professor i Göttingen i medicin og botanik. Han gjorde vigtige opdagelser om æggets udvikling, om blodomløbet og om åndedrættet. På botanikkens område polemiserede han mod Linné's system. Han er et af Schweiz' store navne. Hans barnebarn blev Jens Baggesens hustru.

den latinske disputerekunst – her var latinen og sylogismerne, ikke realvidenskaberne, i højsædet. Oeder blev derfor ganske nedsablet ved sin disputats på de formelle ting. Oeder, hvis force »mere var medicinen end latinen« kunne slet ikke klare sig mod de unge angribere, og selv om han selv fandt, at »den slags opposition tilhørte et tidligere århundrede«, så fandt Universitetets rektor, der netop var professor i latinsk veltalenhed, at »babariske fejl i latinsk syntaks og grammatik« langt fra var uvæsentlige, hvorfor han fandt Oeder »ganske uskicket til en Theoretisk lærere« (Thomsen, 1975, side 294-95). Oeder kom derfor aldrig til at beklæde en stilling ved Universitetet. Ikke destomindre blev han en af periodens mest betydelige mænd på det økonomisk-botaniske område. Han blev med professor-titel sat til at opbygge en kongelig botanisk have ved Amalienborg og forestod udgivelsen af pragtværket »Flora Danica«. Efterhånden gik han mere og mere over til at arbejde med samfundsforhold, og i Struensees regeringstid var han en af dennes nærmeste medarbejdere; i 1770 som medlem af Landvæsenskommissionen, senere som Finansråd og deputeret for det norske Rentekammer. Hans skrift »Betænkning om, hvorledes der kan skaffes Bonden Frihed og Ejendom«, der kom på tysk i 1769 og på dansk i 1771, fik stor betydning. Han ledede folketællingen i 1769, og foretog også en opmåling af Danmarks areal. Det var også Oeder der formidlede den kontakt mellem veterinæren P.C. Abildgaard og Struensee, der førte til Abildgaards grundlæggelse af Veterinærskolen i 1773 (se Andersen, 1985, side 21). Med Struensee's fald i 1772 mistede han al indflydelse og blev landfoged i Oldenburg, der kort efter blev afstået til den russiske kejser.

Realvidenskabernes og specielt økonomiens og botanikkens problemer blev således ikke løst i 1752/53. I 1762 var der forslag (formodentlig fra Oeder, jvf Thomsen, 1975, side 439-40) om at etablere et økonomisk fakultet med 4 professorer; én i naturhistorie, én i botanik, én i fysik og én i økonomi. Det skulle være et moderne fakultet, hvor al undervisning skulle være på dansk, og skriftlige prøver skulle erstatte mundtlig eksamen og disputatserne. Forslaget blev dog ikke til noget.

De, der i de følgende årtier skulle dække økonomien, botanikken og naboområderne fyldte ikke så meget. Martin Hübner (1723-1795) var ekstraordinær professor i filosofi og historie ved det filosofiske fakultet fra 1761 til 1795. Han skrev en del om folkeretslige problemer og udførte en lang række diplomatiske opgaver for regeringen, og var næstformand i Det kongelige Danske Landhusholdningsselskab. I de mere end 30 år han var professor, skal han imidlertid på grund af svaghed aldrig have holdt en forelæsning. I 1775 efterlyser 16 studenter derfor hans forelæsninger »broderede med de bedste og sjældneste Jagtagelser«, han har samlet »hos de slebne Folk, blandt hvilke han har opholdt sig« (Nielsen, 1948, side 55).

Christian Ulrich Detlev Eggers (1758-1813) blev overtallig professor i kameralvidenskab i 1785, og første gang kom 38 tilhører (hovedsageligt embedsmænd der skulle efteruddannes i kameralvidenskab), men allerede i 1786 var tilhørerantallet faldet til

3, og han måtte de følgende år jævnligt aflyse på grund af manglende tilhørerinteresse; i 1788 skiftede han til et professorat i statsret.

Zoologen og mineralogen Morten Thrane Brünnich (1737-1827) var i 1765 blevet lektor i naturhistorie og økonomi. Han havde læst hos Kratzenstein og hos Linné. I 1770 blev han professor i Naturhistorie og allerede i 1771 udgav han den første danske lærebog i zoologi (højresiderne med dansk tekst, venstresiderne med latinsk tekst). Han beskæftigede sig dog mest med mineralogi, og blev med jævne mellemrum sendt på specialopgaver til sølvværket i Kongsberg, og fra 1789 til 1814 fik han heltidsstilling som overbjergværkskommisær i Kongsberg. Han var en god underviser, men hans virksomhed ved Universitetet kom ikke til at svare til forventningerne, da hans arbejde hele tiden blev afbrudt af andre offentlige hverv (Spärck, 1962, side 34-42).

Det blev således ikke Københavns Universitet, der kom til at præge realvidenskabernes udvikling i Danmark i 1700-tallet. Først med Gregers Begtrup's udnævnelse til professor i landøkonomi i 1801 og Christian Olufsens udnævnelse til professor i Statsøkonomi i 1815 kom økonomiundervisningen i faste rammer. Men meget var sket internationalt inden da; det er efter, at Adam Smith har præget nationaløkonomien og Arthur Young landbrugsøkonomien. Realvidenskabernes vugge stod således andre steder.

4. Sorø akademi – fra Holberg til Grundtvig

Københavns Universitet var således i 1700-tallets første halvdel først og fremmest en præsteskole for borgerskabets børn, og undervisningen helt på latin. Adelen søgte ikke universitetet, men tog på studieophold i udlandet. Dette måtte resultere i overvejelser over, hvorledes man kunne dække nogen af de nyere fag på en måde, der også kunne tilfredsstille de, der som f.eks. adelens børn, der havde alternative muligheder. Resultatet af disse bestræbelser blev en række institutioner, hvoraf Sorø Akademi på det samfundsvidenskabelige område var den vigtigste.

Der havde tidligere været akademi i Sorø, og i 1730'erne talte amtmanden i Sorø for en genoprettelse, og presset for oprettelse af nye danske institutioner blev forstærket, da det i 1743 blev forbudt danskere at opholde sig ved udenlandske universiteter før de havde studeret en årrække ved Københavns Universitet. Styret frygtede, at de statsvidenskabelige studier ved tyske universiteter oftest var i strid med den danske regeringsform. Overtrædelse af forbudet medførte udelukkelse fra embeder i Danmark og Norge (se Feldbæk, 1982 side 48).

I 1747 genoprettedes derfor Det ridderlige Akademi i Sorø for at skabe en dansk institution, der kunne uddanne overklassens unge til de højeste embedsmandsstillinger. Dette var økonomisk blevet muligt, fordi Ludvig Holberg skænkede hele sin ikke ubetydelige formue til Akademiet.⁴

4. Enevælden takkede iøvrigt Holberg ved at gøre ham til baron og ved at sikre ham gravsted i Sorø Klosterkirke ved siden af hans store helt, bisp Absalon (Feldbæk 1990 side 209).

Som ridderakademi skulle der selvfølgelig være ridelærer og fægtemestre m.v. ansat, men den akademiske lærerstabskerne skulle være 4 professorer (én i jura, én i statsvidenskab og offentlig ret, én i matematik og filosofi og én i veltalenhed og historie), samt en teologisk professor, der tillige skulle være stedets sognepræst (se Nielsen 1948 side 35-36 og Norvin, 1931 side 189). Blandt de fag der skulle undervises i nævnes »Oeconomie- Commerce- og Cameralvidenskaberne«. Lærerstabens fagfordeling svingede imidlertid en hel del over tiden.

Akademiet blev måske ikke den bragende langsigtede succes hos adelens sønner, man havde ventet, så i 1760 blev der givet fuld adgang for sønner af københavnske borgerrepræsentanter og andre ansete københavnske borgere, og i 1771 udvidedes adgangen yderligere til at omfatte alle »velfortjente Folks Børn« (Nielsen, 1948, side 35). Tilslutningen var imidlertid fortsat dalende og i 1794 forlod de to sidste elever akademiet. Professorer var der imidlertid stadig indtil en brand i Akademiets bygninger i 1813 satte endelig punktum for institutionens eksistens.

Hvorfor det gik så ilde, gav anledning til en heftig strid både i 1790'erne og senere. Grundtvig talte om, at det bl.a. var »det latinske Universitets Misundelse«, der så hurtigt dræbte den »Patriotiske Højskole i Soer« i dens »feireste Ungdomsblomster« (Nielsen 1948, side 43-47). Der er dog meget, der tyder på, at akademiet fik en ganske privilegeret stilling. Kandidater fra Sorø var ligestillet med juridiske kandidater fra Københavns Universitet, forbudet mod udenlandske studier omfattede personer, der ikke havde studeret 3 år enten ved Københavns Universitet eller ved Sorø Akademi (Nielsen, 1948 side 35), og blandt de kun få personer, der var undtaget fra forhåndscensur, var professorerne i Sorø (Feldbæk, 1982, side 49).

Blandt professorerne på det samfundsvidenskabelige område må først og fremmest nævnes Jens Schelderup Sneedorff og Andreas Schytte. Af disse er Sneedorff et af oplysningstidens helt store navne. Han var født i 1724. Han havde taget magistergrad ved Københavns Universitet i 1746 og læste derefter statsret og fransk ved Universitetet i Göttingen og i Frankrig. Han var altså stærkt fransk-engelsk præget (Göttingen ligger i Hannover, der var engelsk). Holberg støttede ham stærkt, og der var kredse, der arbejdede for at gøre ham til professor allerede ved Akademiets start, men det lykkedes først i 1751, hvor han blev professor i statsvidenskab og offentlig ret (Norvin, 1931, side 204, antyder, at frygten for at miste Holbergs velvilje spillede en rolle ved udnævnelsen). Denne stilling bestred han, til han i 1761 blev lærer for arveprins Frederik; et job han havde til sin død i 1764.

Hans forfatterskab er meget bredt samfundsvidenskabeligt. Han var præget af den engelske og franske oplysningstids store navne Hume, Locke, Rousseau og navnlig Montesquieu.

I Sorø-tiden kom hans statsteoretiske hovedværk »Om den borgerlige Regiering« i tre bind fra 1757. Hovedideen er, at en stat ikke kan opretholdes ved tvang og frygt ale-

ne, men at der må fremelskes en »kierlighed til det almindelig Beste«. I den menneske- lige natur er der »tvende Drifter: een til sig selv, og en anden til det heele« og »det rette Forhold imellem disse to Drifter, er grunden til den hele moral«. Han prøver herudfra at gennemføre upartisk analyse af republikansk og monarkistisk styre, og finder, at der må et centralt styre til, thi »dersom Bonden kunde, naar han lystede, forlade Ploven for at blive Borger, og Borgeren sin Handel for at blive Adelsmand, saa maatte det til sidst gaae med en stat, ligesom med det menneskelige legeme, dersom Blodet søgte fra alle lemmerne til Hovedet uden at drives tilbage ved cirkulationen«. Han finder derfor, at der ikke kan være flere »allerhøieste Magter i en Stat«, og at monarkiet har den fordel, at det stiller alle stænder lige (se nærmere bl.a. Fjord Jensen m.f. 1990, side 214-219).

I 1761-63 udgav han tidsskriftet »Den patriotiske Tilskuer« som han også i stor udstrækning skrev selv. Der udkom 308 numre – hvoraf Sneedorff skrev de ca 280 selv – på ialt ca. 2600 sider. Oplaget var på 1072 eksemplarer. Der var et utal af læserbreve hvoraf en hel del skrevet af Sneedorff selv, og så en tilskuers referat af en løbende debat mellem fire type-personer, en adelsmand, en lærd præst, en handelsmand og en selvbevidst bonde (se nærmere i Fjord Jensen m.f. 1990 side 234-39). Det er karakteristisk, at alle stænder er stolte af deres egen stand og respekterer de andres.

Hans syn på landboforholdene er relativt klart. Han slår til lyd for, at bondestanden ikke blot skal være en nyttig, men også en lykkelig og glad stand, og dette kræver, at bønderne får menneskelige og borgerlige rettigheder, specielt frihed og ejendomsret,⁵ eller i hvert fald en lovmæssig bestemmelse af pligter og afgifter. Hvis sådanne reformer blev gennemført vil det løse bondestandens problem: »Giv Bonden selv en ejendom, og han skal ikke mere behøve Formyndere end andre Folk«. Han er dog så stor en tilhænger af ejendomsretten, at han ser skeptisk på at anvende tvang overfor godsejerne (se Jensen, 1936, side 28-30). I 1760 taler han ved en 100-årsfest for enevældens indførelse om, at bondestandens frigivelse nu måtte være den store opgave for kongemagten (Jensen, 1936, side 33).

I 1759 var han en af de 6 fremtrædende personer, der skabte »Selskabet til de skønne og nyttige videnskabes Forfremmelse«, der skulle fremme den gode smags udbredelse; deraf det populære navn »Det smagende selskab«. Det udgav bl.a. en skriftserie. En hovedindsats bestod i at kæmpe for det danske (eller i hvert fald et levende) sprog. Dette blev kædet sammen med en videnskabs- og kulturkritik, et opgør med de traditionelle »lærde«:

Alle vittige Folk i Europa have længe været enige i at ansee det for en af vore Tidens største Fortrin, at videnskaberne, som før vare skiulte i de døde Sprog, foredrages nu i de levende.

5. Vendingen er hentet fra det engelske slagord »Liberty and Property«.

Det Sande og Nyttige er derved aabnet for alle Stænder og Kiøn. Det er ikke mere en død Skat, med hvilken nogle faa Lærde prange og aagre. Myndighed, Alder og Stand ere nu ikke de Vaaben, med hvilke Vildfarelser og Laster béstrides. Den sunde og fra forudfattede Mee-ninger rensede Fornuft har faaet den Ret igien, som den havde i Athenen og Rom til at dømme om de Lærdes Arbeider. Jeg meener alle de tomme og barbariske Konstord, alle de barnagtige Spørsmaal, alle de unyttige Ordkrige, al den taabelige Skiemt, alle de vidtløftige og uskiønsomme Afhandlinger om ubetydelige Ting, med faa ord: Alt det akademiske Spilfegterie, hvormed man fordervede baade Videnskaberne og Smagen, og som ikke kunne udryddes, førend Sandhederne igien bleve foredragne i levende Sprog saaledes, at de kunde fattes og dømmes af alle, der havde en sund og øvet Fornuft. [Citeret efter Fjord Jensen, 1990, side 260]

Sneedorff var ikke nogen revolutionær, men en dannet verdensmand med en let og ubesværet formuleringsevne, som Feldbæk karakteriserer ham (Feldbæk 1990, side 212). Ikke destomindre fik han en betydelig indflydelse. Feldbæk kalder ham en »betydningsfuld skikkelse i den kulturelle moderniseringsproces« (side 212). Fjord Jensen taler om, at Den patriotiske Tilskuers sprog dannede »normen for et logisk opbygget, koncentreret og lidt retorisk sprog, som siden har levet videre, i den bedre del af dansk akademisk stil« (side 259). Vilhelm Andersen (1934) betegner ham som »den reneste Talsmand for Kulturoptimismen fra Frederik den Femtes tid mellem Holbergs humane og Evalds kristelige Pessimisme« (side 610). Fjord Jensen taler om »den største skikkelse i dansk litteratur i perioden mellem Holberg og Ewald« (side 198).

I Sorø efterfulgtes han som professor af Andreas Schytte. Schytte blev født i 1726 og cand.teol. i 1750. Han havde hørt på Sneedorff, medens han var hovmester for en hofjunker, der studerede på akademiet, men havde også været på studieophold i Leiden og Genève. Han var professor i Sorø fra 1759 til sin død i 1777. Han var hverken nogen særlig systematisk eller selvstændig tænker, men han var en flittig lærebogsforfatter og en af akademiets mest afholdte lærere overhovedet (Norvin, 1931, side 207).

I 1773-76 udgav han »Staternes indvortes Regiering« i fem bind, i 1774-75 »Staternes udvortes Regiering« i to og i 1777 et arbejde om »Danmarks og Norges naturlige og politiske Forfatning«. Der er altså tale om et komplet statsvidenskabeligt lærebogssystem med økonomi og politologi, med internationale forhold og med en deskriptiv afdeling om Danmark og Norge. Planerne var endda endnu mere (og helt urealistisk) omfattende. »Staternes indvortes Regiering« var planlagt til yderligere 7 bind, yderligere 8 bind om det internationale var planlagt, og planen arbejdede med et deskriptivt arbejde på en snes bind. Det er en encyklopædi med al relevant viden, men uden en fast linie eller ide (jvf Norvin, 1931 side 208).

Den manglende linie er forstærket af tilblivelsesprocessen. Schytte overtog Sneedorff's papirer, og der var tale om en fortsættelse af hans arbejder og byggende på hans

udkast. Medens Sneedorff imidlertid var en »moderne« liberal, var Schytte modstander af bøndernes frigørelse og af en for frisindet holdning på det religiøse område. Schytte var langt mindre end Sneedorff præget af det engelske frisind og langt mere af den traditionelle tyske kameralvidenskab. Værket måtte derfor blive inkonsistent, flakkende og selvmodsigende, men er skrevet på grundlag af en omfattende viden og i en livlig stil (Cohn, 1926 og Bisgaard, 1902).

En vis glæde over oplysning og fornuft er det eneste gennemgående synspunkt. En eksakt videnskab drømmer han ikke om: »Statskonsten har det tilfælles med lægekunsten, at det er konsten at giette vel«, men den kyndige finder dog »sandhed i Tydelighed der, hvor den ukyndige seer ikke andet for sig end uvished og Mørkhed« (Nielsen 1948, side 39). Og kyndighed skal defineres bredt: »Uden Kundskab om Metaphysik, Physik og Naturhistorie havde Montesquieu aldrig blevet fortrolig med naturen og aldrig lært Statsmændene at regiere« (Nielsen, 1948, side 40).

Et par eksamensprotokoller fra Schyttes eksaminationer følger dette op; i 1775 spørger Schytte »Hvilke Kundskaber behøver en Staatsmand? Hvorfor bør han være kyndig i naturhistorie?« (Nielsen 1948, side 119).

At der er tale om både økonomiske og landbrugstekniske spørgsmål ses af en eksamination fra 1773:

I Henseende til at paalægge Skatter paa Jorde-Godser viiste at det var bæst at bestemme Skatterne efter Jorde-Godsernes Godhed, end efter deres Størrelse, naar det første kun kunde bestemmes nøiagtigen.

I Henseende til den Skat, man kalder Consumption forklarede at samme ikke kan ansees for den billigste Skat, da den fattige lider meest derved. Opregnet en Deel Arter af de saa kaldte Nød-Skatter. Forklaret hvad man forstaaer ved Oeconomie-Videnskaberne. Viist hvorledes de, som behandle disse Videnskaber, inddeele Climata og hvorledes de Produkter, det eene Clima frembringer, ere forskellige fra dem, som et andet Clima producerer. Viisede hvorledes vi først have lært at brygge Øll og hvorfra vi først have faaet vore Korn-Sorter. Anført de fornemmeste Arter af Jord, hvorledes samme kan forbedres, ifald den ikke er som den bør være. Hvilken slags Jord er den beqvemteste for Rug, for Hveede, og Byg. Anført de Maader, hvorpaa man forbedre og formeere Giødselen. Viisede at Eng-Bundene ere noget at det fornemmeste en Landman bør sørge for. At samme Eng-Bunde ere enten naturlige eller konstige, anførte til Exempel paa de sidste saadanne Enge, som man besaaer med Kløver-Græs. - I Henseende til de forskellige Arter af Heste viiste han hvad Mærker man i Almindelighed kan have paa de gode. [Nielsen, 1948, side 118-119]

Det er værd at bemærke, hvordan kløverdyrkingen indgår. Thorkild Kjærgaard, der har studeret kløverens udbredelse, finder den første gang nævnt herhjemme i 1732, men på det første af Kjærgaards udbredelseskort fra 1775 er forekomsten stadig

meget spredt (se Kjærgaard 1991, side 67-85). Men hos Schytte 1773, var det åbenbart obligatorisk stof.

Efter Sneedorff og Schytte gik det ned ad bakke. Ved Schyttes død i 1777 blev han afløst af den helt ubetydelige Chr. Vogelius Steenstrup. I den her forbindelse er en anden af ansøgerne i 1777 faktisk mere interessant. Det er Niels Tønder Lund. Han havde bl.a. studeret hos Fabricius (jvf næste afsnit) i Kiel og dyrkede specielt naturhistorie og de økonomiske videnskaber. Han fik en flot embedsmandskarriere, hvor han endte som deputeret i Generaltoldkammeret, og skrev afhandlinger om arbejds løn, korn- og sølvpriser m.v. (Nielsen, 1948, side 45), men fortsatte også sit arbejde specielt med insekter og blandede sig aktivt i magtkampene omkring Botanisk Have.⁶ Med ham havde Sorø fået en markant fortsættelse af den økonomisk-naturhistoriske tradition, men man valgte altså Steenstrup, der havde vist en »exemplarisk Opførsel og Sieldne Gaver til at undervise de Unge« (Nielsen 1948, side 46). Den type af valg blev enden på Sorø Akademis korte historie.

5. Den kongelige Danske Charlottenborgske Natural- Husholdnings-Samling

I 1700-tallet var naturhistorie på mode. En hel del private samlinger af planter, dyr og mineraler blev skabt i denne periode. En af landets mægtigste mænd, kongens private rådgiver, lensgreve Adam Gotlob Moltke (1710-1792) var således igang med at opbygge en naturhistorisk og økonomisk samling på Charlottenborg. Da Universitetet ikke ville gøre noget for realvidenskaberne, dannede denne samling udgangspunkt for en »økonomisk« læreanstalt, der under navnet »Den kongelige danske Charlottenborgske Natural-Husholdnings- Samling« opnåede kongens anerkendelse i 1759.⁷ Der var en samling af udstoppede dyr, prøver af manufakturvarer, agerdyrkningsredskaber, fabriks- og fiskeredskaber og muldprøver fra Jylland og Bornholm. Til institutionen knyttedes to professorer, én i naturhistorie og én i økonomi. Professorerne skulle om vinteren forelæse to gange om ugen (på dansk eller eventuelt tysk). Professoren i økonomi skulle om sommeren undervise i landets planter med særlig henblik på nyttige og skadelige planter og arrangere udflugter til markerne i Københavns omegn. Professoratet i naturhistorie blev nærmest et professorat i mineralogi og zoologi, medens økonomiprofessoratet var et af periodens kombinerede botanik/økonomi-professorater (institutionen er bl.a. beskrevet i Nielsen, 1948, side 52f, Thomsen, 1975, side 436-39 og Spärck, 1945, side 18-24). Professoraterne blev besat med to Linné- elever, Peter Ascanius (1729-1803) i naturhistorie og Jørgen Tyge Holm i økonomi. Den sidste dø-

6. Sammen med en anden topembedsmand O.R. Sehested opbyggede han den Tønder-Lund-Sehestedske insektsamling, der i 1810 erhvervedes af Zoologisk Museum. »En af museets allerværdifuldste erhvervelser, den dag idag blandt de i videnskabelig henseende betydningsfuldste samlinger, Zoologisk Museum besidder« (Spärck, 1945, side 51).

7. Husholdning skal forstås »makroøkonomisk« som samfundshusholdning.

de dog i sommeren 1759 inden han reelt var tiltrådt. Hans efterfølger Johan Christian Fabricius (1745-1808), der dog først tiltrådte i 1768, var en af Linné's fremtrædende elever.

I 1770 blev institutionen lagt sammen med Universitetet, og professoraterne overført hertil, men velviljen overfor de nye fag synes ikke at være blevet meget større. Fabricius klagede over den helt utilstrækkelige løn og skiftede i 1776 til et professorat i økonomi og naturhistorie ved Kiels Universitet. Peder Ascanius blev i 1776 ansat ved de norske bjergværker, først i Kongsberg og senere i det nordenfjeldske.

Johan Christian Fabricius var et typisk eksempel på 1700-tallets kombination af naturvidenskab og økonomi. Han startede sine studier hos Linné, tog så til Leipzig og læste økonomi, foretog en række botaniske ekskursioner, for derefter at studere kemi og fysik i Leiden (Nielsen, 1948, side 57).

Han var utvivlsomt en langt mere betydningsfuld zoolog end økonom. Hans analyser af leddyr nævnes som epokegørende. Han søgte med Linné's botanik som forbillede at opbygge en klassifikation af leddyr på grundlag af deres munddele. Han nævnes flere steder som »insektforskningens Linné«, hans »Philosophia entomologica« fra 1778 svarer nøje til Linné's »Philosophia botanica«.

På det økonomiske område var han nok mindre betydelig, men er dog med »Anfangs-Gründe der Ökonomischen Wissenschaften« fra 1773 (2. udgave i 1783 og oversat til dansk i 1799) og »Policy-Schriften I-II« fra 1786-90 en betydelig lærebogsforfatter, jvf. Bisgaard (1902) og Johansen (1976). Han startede nok som en ret ortodoks kameralist, men frigjorde sig mere og mere fra disse teorier. Han har også skrevet en række mindre skrifter. På landbrugsområdet var han en tilhænger af frihed og ejendomsret til bønderne, og en stærk modstander af bymonopolerne.

Han kunne være blevet en markant fornyer af realvidenskaberne ved Københavns Universitet, men vilkårene var altså ikke sådan, at det kunne lykkes. Hans virke kom hovedsageligt til at ligge i Kiel, men heller ikke her fik han gode vilkår.

6. De andre nordiske lande

Denne artikel handler om Danmark, men der kan være grund til at kaste et kort blik til det øvrige Norden.

I Sverige stod Linné selvfølgelig endnu stærkere end i Danmark, og her er der en række kombinerede professorater i økonomi og botanik. Ved et mærkeligt tilfælde er den mest kendte af disse dog Carl Adolph Agardh (1785-1859), der var professor i Lund fra 1812 til 1836, hvor han blev biskop i Karlstad. Hans levnedsløb som aktiv politiker, professor og senere biskop og hans selvstændige økonomiske tanker, gør ham på mange måder interessant, men som repræsentant for kombinationen økonomi og botanik er han langt fra typisk – han er den sidste af typen og næsten 50 år efter, at

denne retning toppede. Hans liv og teorier er bl.a. diskuteret i Wallerius (1975), Larsson & Modéer (1985), Liedman (1986) og Wadensjö (1991).

Da Norge fik sit Kongelige Frederiks Universitet i Christiania i 1812 var der også her et professorat i »Botanik og Statsoeconomiske Videnskaber«, hvortil Christen Smith (1785-1816) blev udnævnt. Han døde imidlertid under en ekspedition ind langs Congofloden i 1816, inden han tiltrådte professoratet (for en biografi af ham se Munthe, 1992).

Også Finland havde tidligt en række sådanne kombinationsstillinger. Linné-eleven Per Kalm blev i 1747 den første professor i økonomi i Åbo og Per Adrian Gadd blev i 1750 docent i naturhistorie og økonomi samme sted (senere blev han professor i kemi); om Finland se Björkqvist (1986).

Denne oversigt er langt fra fuldstændig, men den skulle være lang nok til at dokumentere, at der generelt i Norden var en botanisk-økonomisk skole med Linné som frontfigur. Liedman & Persson (1992, side 262) taler nærmest lidt nedladende om Linné som en botaniker, der tror han har forstand på alting og også vil blande sig i økonomien:

One is struck by the recurrent conflicts between him (Berch) and the university's international superstar, the botanist Carolus Linnaeus. The latter sometimes tended to regard economics as his subject, a field closely related to the natural sciences and with a heavy emphasis on its agricultural and thereby botanical aspect. Berch, on the other hand, took the view that economics is a field of its own.

Dette synes efter det foran beskrevne at være urimeligt. Det er i sidste halvdel af 1700-tallet rimeligt at tale om en slags Linné-skole i økonomien.

7. Konklusion og sammenfatning

I den før-klassiske periode i økonomien var der i hvert fald i Norden en betydelig videnskabelig retning der med Linné som forbillede kombinerede botanik, zoologi og økonomi. Denne retning var selvfølgelig på det økonomiske område en kombination af tysk kameralisme og engelsk-fransk merkantilisme. Dengang var de økonomiske teorier jo ikke så præcise, så specielle synspunkter for retningen er svære at identificere, men det ligger i selve retningens definition, at den måtte have en primær interesse i landbruget. Måske var de danske landboreformer i 1780'erne et slags resultat netop af denne retnings ideer.

Med hensyn til udviklingen af alle de nye fag, både botanik, zoologi og økonomi, er det i Danmark karakteristisk, at udviklingen foregik uden om Københavns Universitet. Universitetet dyrkede de klassiske formelle studier, hvor latinsk disputererkunst var i højsædet, medens de nye realvidenskabers analyser af virkeligheden foregik andre steder.

Litteratur

- Andersen, Sigurd, red. 1985. *P.C. Abildgaard 1740-1801*. Frederiksberg.
- Andersen, Vilhelm. 1934. *Den danske litteratur i det attende Aarhundrede*. København.
- Bendz, H.C.B. 1993. Landbohøjskolens oprettelse: en dagbog 1856-1858. Frederiksberg.
- Bisgaard, H.L. 1902. *Den danske Nationaløkonomi i det 18. Århundrede*. København.
- Björkqvist, Heimer. 1986. *Den nationaløkonomiska vetenskapens utveckling i Finland intill år 1918*. Åbo.
- Boserup, Mogens. 1976. Danske økonomer i 200 år. I *Danske Økonomer*. København.
- Boserup, Mogens. 1979. *Deres egne ord – en antologi over den økonomiske videnskabs historie*. København.
- Cohn, Einer. 1926. Andreas Schytte. I S. Dahl & P. Engelstoft red. *Dansk bibliografisk Haandleksikon*. København.
- Eriksson, Gunnar. 1969. *Botanikkens historia i Sverige intill år 1800*. Uppsala.
- Estrup, Hector. 1976. Dyd og Rigdom. En side af Holbergs forfatterskab. I *Danske Økonomer*. København.
- Estrup, Jørgen. 1976. Præsten i Fyhn – Otto Diderich Lütken, I *Danske Økonomer*. København.
- Feldbæk, Ole. 1982. *Danmarkshistorie, bind 4: Tiden 1730-1814*. København.
- Feldbæk, Ole. 1990. *Den lange fred 1700-1800*. Gyldendal og Politikens Danmarks-historie, bind 9. København.
- Fjord Jensen, J., M. Møller, T. Nielsen & J. Stigel. 1990. *Dansk litteraturhistorie 4: Patriotismens tid 1746-1807*. København, 2. oplag.
- Jensen, Hans. 1936. *Dansk Jordpolitik 1757-1919 I*. København (Genudgivet 1975).
- Johansen, Hans Christian. 1976. Fire økonomiske lærebogsforfattere fra perioden 1770-1815. I *Danske Økonomer*, Samfundsvidenskabeligt Forlag, København.
- Kjærgaard, Thorkild. 1991. *Den danske Revolution 1500-1800: En økohistorisk Tolkning*. København.
- Larsson, G. & K.-Å. Modéer, red. 1985. *Carl Adolph Agardh 1785-1859, In memoriam*. Lund.
- Liedman, Sven-Erik. 1986. *Gestalter i svensk Lärdomshistoria 3: Carl Adolph Agardh*. Uppsala.
- Liedman, Sven-Erik. 1986a. *Den synliga handen. Anders Berch och ekonomiämnenä ved 1700-talets svenska Universitet*. Stockholm.
- Liedman, Sven-Erik & M. Persson. 1992. The visible Hand – Anders Berch and the University of Uppsala Chair in Economics, *The Scandinavian Journal of Economics*, vol. 94, side 259-269.
- Lönroth, Johan. 1991. Before economics. I Bo Sandelin, red., *The History of Swedish Economic Thought*. London.
- Magnusson, Lars. 1992. Economics and the Public Interest: The Emergence of Economics as an Academic Subject during the 18th Century, *The Scandinavian Journal of Economics*, vol. 94, side 249-257.
- Munthe, Preben (1992). Christian Smith (1785-1816). I *Norske økonomer: Sveip og portretter*, Oslo.
- Nielsen, Axel. 1948. *Det statsvidenskabelige studium i Danmark før 1848*. København.
- Norvin, William. 1931. Akademiet i det 18. Aarhundrede. I *Sorø: Klostret – Skolen – Akademiet gennem Tiderne*. København.
- Nõu, Joosep. 1967. *Studies in the Development of Agricultural Economics in Europe*, Lantbrukshögskolans Annaler vol. 33, Uppsala.
- Sløk, Johannes. 1989. *Da mennesket tog magten*. København.
- Spärck, Ragnar. 1962. *Undervisningen i zoologi ved Københavns Universitet – et tilbageblik over 300 år*. Festskrift i anledning af Københavns Universitets Årsfest, København.
- Spärck, Ragnar. 1945. *Zoologisk Museum i København gennem tre Aarhundreder*. Københavns Universitets Festskrift i Anledning af hans Majestæt Kongens Fødselsdag, København.
- Stybe, Svend Erik. 1979. *Universitetet og Åndsliv i 500 år*. København.

- Svendsen, Knud Erik. 1968. Perioden 1700-1818. I *Dansk Pengehistorie*. København.
- Svendsen, Knud Erik. 1976. Tyge Rothe og Christian Albrecht Fabricius – en diskussion om den fremtidige produktionsmåde i Danmark. I *Danske Økonomer*. København.
- Thomsen, Ole B. 1975. *Embedsstudiernes Universitet I-II*. København.
- Wadensjö, Eskil. 1986. Anmeldelse af Sven-Erik Liedman: Den synliga handen. *Ekonomisk Debatt* nr. 7, side 577-580.
- Wadensjö, Eskil. 1991. Carl Adolph Agardh – an economist in advance of his time, *European Journal of Political Economy* vol. 7, side 215-228.
- Wallerius, Bengt. 1975. *Carl Adolph Agardh: Romantikern – Politikern: Tiden i Lund (till 1835)*. Göteborg.